

ƏDƏBİYYAT VƏ FOLKLOR

UOT81 28

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.2.184>

ƏBÜLFƏZ QULİYEV

ÜZEYİR HACIBƏYLİ YARADICILIĞINDA DİL MƏSƏLƏLƏRİ

Anadan olmasının 140 illiyini qeyd etməyə hazırladığımız Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında silinməz izlər qoymuşdur. O, Azərbaycan incəsənəti və mədəniyyəti sahələrində göstərdiyi bənzərsiz xidmətləri ilə bərabər, ədəbi dilimizin ən mürəkkəb və çətin dövrü olan XX əsr ədəbi dilinin inkişafında da çox böyük işlər görmüşdür. Qori müəllimlər seminariyasının məzunu olan böyük sənətkar 1905-1907-ci illərdə Bakının Bibiheybət kənd məktəbində müəllim kimi fəaliyyətə başlamış, burada “Hesab məsələləri” dərsliyini qələmə almışdır. Onun 1907-ci ildə nəşr edilmiş “Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin türk-rusi və rusi-türk lüğəti” adlı lüğət kitabı Azərbaycan leksikografiyasında sahələr üzrə yazılıb nəşr olunmuş ilk tərcümə lüğəti sayıla bilər. Üzeyir Hacıbəyli o dövrün mətbuat orqanlarında fəal iştirak etmiş, bu qəzetlərdə nəşr etdirdiyi publisistik məqalələrində, dram əsərlərində ədəbi dilimizin inkişafı, dilimizin saflığının qorunması uğrunda əzmlə, yorulmadan mübarizə aparmışdır. Məqalədə qüdrətli söz ustasının ədəbi-bədii irsindəki dil məsələləri geniş şəkildə təhlil və tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: Üzeyir Hacıbəyli, bəstəkar, dil, leksika, dilin tədrisi, lüğət.

“Üzeyir Hacıbəyli bizimdir – bütün varlığı, yaradıcılığı ilə”

Heydər Əliyev

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri

Ölkə Prezidentinin 3 fevral 2025-ci il tarixli Sərəncamında göstərildiyi kimi, “Üzeyir Hacıbəyli çoxşaxəli yaradıcılığı ilə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində silinməz iz qoymuş qüdrətli şəxsiyyətlərdəndir. Ömrünü cəmiyyətin mədəni tərəqqisinə həsr edən fədakar ziyalının yüksək mənəvi-estetik dəyəərə malik irsi Azərbaycan xalqının XX əsrin ilk onilliklərindən vüsət almış ədəbi-mədəni intiba-hının aynasıdır. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin banisi olan Üzeyir Hacıbəyli novator sənətkar kimi milli musiqi xəzinəsini unikal forma və janrlarla zənginləşdirmişdir. O, Şərqi və Qərbi musiqi nailiyyətlərinin dərin vəhdətində dünya musiqisinin qızıl fondunda fəxri yer tutan nadir sənət inciləri meydana gətirmiş, Azərbaycan mədəniyyətinə beynəlxalq miqyasda geniş şöhrət qazandırmışdır. Üzeyir Hacıbəyli eyni zamanda parlaq bədii dühası sayəsində Azərbaycan dramaturgiyasına dəyərli töhfələr vermiş, alovlu publisistikası ilə mətbuat salnaməsinə yeni səhifələr yazmışdır. Onun azərbaycançılıq məfkurəsi ilə yoğurulmuş dolğun ictimai-siyasi fəaliyyəti əsl vətənpərvərlik nümunəsidir”.

Düz 140 il bundan öncə gözəl Qarabağımızın dilbər guşələrindən olan Ağcabədidə bir körpə dünyaya göz açarkən ata-ana: “Oğlumuz oldu!” – deyib sevinmişdilər, amma bilməmişdilər ki, Azərbaycanı dünyaya tanıdacaq, Şərqi ilk muğam operasını yaradacaq bir övlad dünyaya bəxş etmişdilər. Bu övlad bir əsl ziyalı ömrü yaşamış dahi şəxsiyyət, maarif və mədəniyyət xadimi, görkəmli bəstəkar, dramaturq və publisist Üzeyir Hacıbəyliydir. O, gözəl Şuşada uşaq və gəncliyini keçirmiş, Qori müəllimlər seminariyasında oxumuş, təhsil illərini başa vurub doğma Qarabağa dönmüş, 1905-ci ildə Bakıya köçmüşdür. Burada pedaqoji fəaliyyətini davam etdirməklə yanaşı, “Həyat”, “Tərəqqi”, “Həqiqət” qəzetlərində çalışır, sonra “İrşad” və “Yeni İqbal” qəzetlərinin baş redaktoru olur. 1919-cu ilin yanvarından 1920-ci ilin 27 aprelinə – yəni, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutuna qədər “Azərbaycan” qəzetinin redaktoru olaraq demokratik Azərbaycan mətbuatına rəhbərlik etmişdir. Bütün bu ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə bərabər, qüdrətli sənətkar yuxarıda

qeyd etdiyimiz kimi, ədəbiyyat və sənətlə də məşğul olmuş, dramaturgiya sahəsində qələmini sına-mış, məşhur “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” kimi komediyalar yaratmışdır. Məlumdur ki, böyük sənətkar Azərbaycan musiqişünaslıq elminin qurucularından biridir. Ü.Hacıbəylinin libret-tosunu da özünün yazdığı 1908-ci ildə tamaşaya qoyulmuş “Leyli və Məcnun” əsəri müsəlman dünyasının ilk muğam operasıdır. Təsadüfi deyildir ki, 1920-ci ildən sonra böyük bəstəkar ömrünü bütünlüklə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafına, musiqi təhsilinin genişlənməsinə həsr et-mişdir [2, s. 29].

Bildiyimiz kimi, XX əsrin ilk illərində Qafqazda demokratik fikrin inkişafı üçün münbit zə-min yaranmışdı. Demokratik fikrin, ictimai-siyasi hərəkatın geniş vüsət aldığı bu dövrdə Azər-baycan, Bakı ziyalıları da, hər şeydən əvvəl, ümummillə məsələlər ətrafında geniş müzakirə açmış-dılar. Bu mütərəqqi ziyalılar arasında milli birlik, milli şüur, milli dil məsələləri aktual bir problem şəklini almışdı. Həsən bəy Zərdabi, Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev və Nəcəf bəy Vəzirovun yaşayıb-yaratdığı yaradıcı mühit gənc Üze-yirin publisist və ictimai xadim kimi yetişməsində həlledici rol oynamışdı. Bu dövrdə hərtərəfli istedad sahibi olan, elm və maarif xadimi kimi tanınmış Ü.Hacıbəylinin diqqətini dil məsələsi daha çox çəkirdi. Hacıbəyli Azərbaycan incəsənəti və mədəniyyəti sahələrində göstərdiyi bənzərsiz xid-mətləri ilə bərabər, ədəbi dilimizin ən mürəkkəb və çətin dövrü olan XX əsr ədəbi dilinin inkişaf-ında da çox böyük xidmətlər göstərmişdir.

“Dahi sənətkarın fəaliyyət göstərdiyi həmin illərdə ədəbi dilimizdən dörd istiqamətdə istifadə edilirdi. Bunlardan biri daha çox “Füyuzat” jurnalının, eləcə də Hüseyn Cavidin, Əli bəy Hüseyn-zadənin əsərlərinin dili idi ki, Osmanlı dilindən, demək olar ki, fərqlənmirdi. İkincisi, “Tərəqqi”, “İrşad” və s. qəzetlərin dili olub, bəzi qrammatik məqamlar nəzərə alınmazsa, köhnə Azərbaycan dili – Nəsiminin, Füzulinin əsərlərinin dili ilə səsleşirdi. Üçüncüsü, daha çox yeni Azərbaycan dili Abdulla Şaiqin, Abbas Səhhətin dilinə uyğun olan ədəbi-bədii dil, nəhayət, dördüncüsü, ümumxalq danışığı dili ilə eyni olan bir dil idi ki, “Molla Nəsrəddin”çilərin əsərlərinin dili kimi işləndirdi. Üze-yir Hacıbəylinin dili bu çeşidli dil hadisələri ilə, özəlliklə son üçü ilə bağlı olub dövrün ümumi dil mənzərəsini əks etdirirdi” [1, s. 4].

Böyük mütəfəkkir yaradıcılığı boyu xalq dili xəzinəsindən səmərəli və sənətkarlıqla istifadə-nin əyani və parlaq nümunələrini yaratmışdır. Komediyaalarında işlətdiyi bir sıra söz və ifadələr yazıldığı dövrdən yüz il vaxt keçməsinə baxmayaraq, dillər əzbəri olmuş, aforizmə çevrilmiş, xalqın yaddaşına həkk olunmuşdur.

1910-cu ildə yazıb bitirdiyi “O olmasın, bu olsun” komediyasında yenə əsas tənqid hədəflərindən biri bəzi Azərbaycan ziyalılarının milli dilə xor baxmasıdır. Bu əsərdə Ü.Hacıbəyli o dövr ziyalılarımızın Azərbaycan dilinə müxtəlif baxış və münasibətlərinin yaddaqalan cizgilərini ver-mişdir. Dünyagörüşündən, səviyyəsindən, peşəsindən asılı olaraq buradakı hər personajın özünə-məxsus dili, ifadə tərzini vardır. Lakin ümumi fon, milli əsas, təbiilik və sadəlik bu personajların dil-lərini birləşdirir. Bu dil nümunələri milli əsaslara malik Azərbaycan ədəbi dili uğrunda mübarizə aparanların istədiyi dil siyasətinə uyğun idi. Məsələn, aşağıdakı nümunədə də görəceyimiz kimi, intelligent Həsənin nitqi rus sözləri ilə doludur: “Məşhur uşyoniy Darwin bütün hamıya dokazət eylədi ki, insan meymundan əmələ gəlir. Ancaq dovolno çto bizim bu məclisimizdə oturan Mə-şədi İbada baxmaq lazımdır”. Və nitqində çoxlu qəliz və anlaşılmaz ərəb və fars sözləri işlədən qə-zətçi Rza obrazı. Bu səhnələrlə müəllif milli dil məsələsində tutduğu mövqeyi açıqca ifadə etmək-dən çəkinmir. Ü.Hacıbəyli 1926-cı ildə çap etdirdiyi “Azərbaycanda musiqi tərəqqisi” adlı məqalə-sində belə ziyalıların daha ifrat tiplərini yada salaraq yazırdı: “O zaman türkcə danışmağı özləri üçün ayıb bilən, türk qəzetlərini ələ almağı ar hesab edən bir para “abrazovanni” adamlarımız türk operalarını dəxi bir biabırçılıq deyə tənqid edib ləğv edilməsini istəyirdilər. Avropa musiqisindən cüzi də olsa bir şey anlamayan bu şəxslər öz “intelligent” olmaqlarını göstərmək üçün rus opera

teatrının ən qiymətli lojalarında oturub əsnəməyi özləri üçün ar hesab etməyib türk operasına “bezobraziya” deyə əskik göz ilə baxırdılar” [2, s. 78].

XX əsrin mürəkkəb həyatı da milli dilin xalq kütlələri arasında sürətlə yayılmasına bəzən mane olurdu. Hansı dil lazımdır, hansı dillə hərəkət etmək, güzəran keçirmək olar? sualları meydana çıxmışdı. Müəllif “Maarif işləri, yaxud şurayi-valideyn” (1910) adlı felyetonunda bu suallar qarşısında dayanmış ataların düşüncələrini təsvir edir. Valideynlərdən biri deyir: Cənab müdiriməktəb, sən mənim oğluma farsı, ərəbi, türki nə bilim, nə, nə deyirsən, mənim oğluma onlar lazım deyildir. Mənim oğluma rusca öyrət. Digər valideyn bunun əksinə olaraq deyir: Cənab molla, çox təvvəqqe edirəm ki, mənim oğluma uruscanı öyrətmə. Qoy müsəlmanca oxusun. Başqa bir valideyn isə oğlunun ana dilində dərs oxumasına razı olmayıb məktəb müdirinə deyir: Sən mənim oğluma farsı öyrət, farsı [4, s. 98].

Azərbaycan dilinin funksional sferasına müxtəlif baxışların olduğu XX əsrin bu ilk illərində, bu mürəkkəb dövrdə, mürəkkəb vəziyyətdə Ü.Hacıbəyli dili milliyyət əlaməti hesab edir və deyirdi ki, hər bir millətin bütün milliyyəti ilə bəqasına baş səbəb onun dilidir və dilin tərəqqisidir, bir millətin də dili batdı, onda o millət özü də batar, çünki bir millətin varlığı onun dilidir.

Üzeyir Hacıbəyli dövrün dil məsələlərinə bu ümumi nəzəri istiqamətdən yanaşırdı. Ümumi metodoloji əsas obyektiv olduğuna görə dil siyasətinin konkret təzahürlərinə yanaşmaq, vəziyyətin həqiqi izahını vermək və düzgün mövqə tutmaq da mümkün olurdu və qüdrətli sənətkar da məhz belə bir mövqedən çıxış edirdi.

Üzeyir Hacıbəyli ana dilindən bəhs edərkən sözlərə, elmi terminlərə xüsusi əhəmiyyət verirdi və bu sahədə həm elmi, həm də təcrübi baxımdan düzgün mövqə tuturdu. O, ədəbi dilin lüğət tərkibində milli sözlərə üstünlük verməyin tərəfdarı idi və haqlı olaraq göstərirdi ki, bu və ya digər məfhumu ifadə etmək üçün, ilk növbədə, ana dili sözlərinə müraciət etmək lazımdır, “öz sözümlə ifadəsi imkan daxilində olan təbiri ərəb və ya fars kəlaməti vasitəsilə istemal etməyimizin heç bir mənası olmasın gərək”. Bununla birlikdə Ü.Hacıbəyli müvafiq söz olmadıqda başqa dillərdən söz alınıb işlədilməsini də qanunauyğun hesab edirdi. O, dilimizin lüğət tərkibində özünə möhkəm yer və vətəndaşlıq hüququ qazanmış əcnəbi sözlərin dəyişdirilməsi tərəfdarı deyildi. Buna onun həm nəzəri əsası var idi, həm də konkret dil faktları ilə məsələni dəqiqləşdirirdi. Ədib yazırdı ki, “elə bir dil yoxdur ki, onun lüğəti, təbirat və istilahi-əcnəbiyyədən ari olmuş ola”. Buna görə də o, ayrı-ayrı dillərdən söz alıb işlətməyə təbii hal kimi baxırdı. Digər tərəfdən, o belə izahat verirdi: “İndi biz istəsək ki, samovar təbirini rusca deməyib öz dilimiz vasitəsilə ifadə edək, lazım gəlir ki, bu sözü ya fars və ya ərəb və ya sair dil köməyi ilə təsmiyə edək. Məsələn, ”hüdpəz”, ”xudcuş” v s. və illa “özüqaynayan” desək, əvamımız anlamaz. Çünki “özü” və “qaynayan” təbirləri əvama məlum olduğundan onun zehmində dürlü-dürlü şeylər zahir edib samovar ifadə edilmir. Əvamdən sorsan ki, “uzaqyazan” nədir, heç vaxt deməz ki, teleqrafdır. O səbəbdəndir, camaat arasında belə sözlər qəbulla keçib əcnəbi sözü öz-özlüyündə qalır. Ruslardan dəxi bir çox şəxslər “qaloş” əvəzinə “mokros-tup”, ”zont” əvəzinə “dojdoxranilişe” təbirləri istemal etmək istədilər. Lakin camaat tərəfindən qəbulla keçmədi” [4, s. 69].

Lüğət tərkibi məsələsi ilə əlaqədar Ü.Hacıbəylinin dilçiliyimizin tarixində göstərdiyi daha bir xidmətini də burada qeyd etmək istəyirəm. Belə ki, XX əsrin ilk illərində Azərbaycan xalqının həyatında mətbuatın rolunun artması ilə əlaqədar dilimizdə çoxlu yeni terminlərin əmələ gəlməsi terminoloji lüğətlərin yaranması ehtiyacını doğurmuşdu. Böyük sənətkarın “Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin türk-rusi və rusi-türk lüğəti” adlı lüğət kitabı bu sahədə ilk təcrübə, ilk addım idi. 1907-ci ildə nəşr edilmiş bu əsər Azərbaycan leksikoqrafiyasında sahələr üzrə yazılıb nəşr olunmuş ilk tərcümə lüğəti sayıla bilər. Lüğət Azərbaycan oxucusuna terminlərin mənasını anlamaqda kömək etmək, eyni zamanda rus dilindən dilimizə tərcümə etmək işi ilə məşğul olanların işini asanlaşdırmaq məqsədi güdüdü. Bu kitabda iki minə qədər termin verilmişdir. 120 səhifədən ibarət olan bu qiymətli əsər iki hissəyə ayrılır: I hissə türkcə-rusca, II hissə rusca-türkcə

lüğətdən ibarətdir. Bu kitabda böyük ədib hələ o zamanlarda dilçilik elminin mühüm bir qolu olan leksikoqrafiyanın (lüğətçilik) nəzəri məsələlərinə aid çox faydalı mülahizələr irəli sürmüşdür. Məsələn, bu kitabda müəllif beynəlmiləl terminlərin mənsub olduğu dildəki formasını deyil, rus dilində işlənən formasını götürmüşdür. Həmin terminlərin bir çoxu hazırda da dilimizdə bu kitabdakı şəkli ilə işlənməkdədir. Müəllif lüğəti tərtib edərkən həm də rus terminoloji leksikasından istifadə etmişdir. Lüğətin üstün məziyyətlərindən biri o zaman mənası tam olaraq anlaşılmayan terminlərin izah olunmasıdır. Əsərdə bəzi terminlərin dilimizdə bir neçə qarşılığının olduğu müəyyən edilib göstərilmişdir. Məsələn: *vosstanie* – qiyam, üsyan; *bitva* – dava, vuruşma; *voyna* – hərəb, müharibə, cəng; *dinastiya* – xanədan, sülalə, səltənət; *doqovor* – müahidə, müqavilə və s. Elə terminlər də vardır ki, müəllif onların Azərbaycan dilindəki qarşılığını göstərməklə bərabər, mötərizə içərisində rus dilindəki formasını da saxlamışdır. Məs: *advokat* – vəkil (*advokat*), *quberniya* – vilayət (*quberniya*), *qubernator* – vali (*qubernator*), *bomba* – qumbara (*bomba*) və s. Burada müəllifin bəzi terminləri paralel işlətməkdə məqsədi, ehtimal ki, gələcəkdə həmin terminlərdən hansının dilimizin lüğət tərkibində özü möhkəm yer tutacağını yoxlamaq idi. Lüğətdə ərəb və fars mənşəli terminlər də az deyildir. Bunların bir qismi artıq dilimizin lüğət tərkibinə daxil olmuşdur və bu gün də vaxtilə ona istinad edilən mənəni ifadə etmək üçün işlədilir. Məsələn: mütləqiyyət, nümayiş, siyasət, millət, dövlət, cəmiyyət və s.

Müəllif bəzi terminlərin qarşılığını deyil, izahını verməyi məqsədəuyğun hesab etmişdir. Məs: *arxiv* – köhnə kağız dəftərxanası; *aqarnoe dvijenie* – yer və torpaq hərəkəti; *bülleten* – seçki kağızı, rəsmi elan; *qarnizon* – mühafizə əsgəri; *diktatura* – hökumət mütləqə müvəqqəət; *diviziya* – əsgəri firqəsi və s.

Bəlli olduğu kimi, Ü.Hacıbəyli əmək fəaliyyətinə müəllim kimi başlamışdı. O, 1905-1907-ci lərdə Bakıda Bibiheybət kənd məktəbində ana dili, rus dili, riyaziyyat və coğrafiya fənlərindən dərslər demiş, hətta pədaqoji fəaliyyətində şagirdlərin əyani vəsaitlə, dərslər vəsaitləri ilə təmin olunması məqsədilə “Hesab məsələləri” dərslərini yazmışdı. Ona görə də ana dilinin metodik məsələləri, onun tədrisinin təkmilləşdirilməsi problemləri Ü.Hacıbəylinin publisistik yaradıcılığının demək olar ki, əsasını təşkil etmişdir. Məlumdur ki, Azərbaycanda dünyəvi məktəblər XIX əsrin otuzuncu illərində meydana çıxmışdı. Bu məktəblərdə yerli dil kimi ana dili fənlərdən biri kimi tədris planına daxil edilsə də ona xər baxılır, tədrisinə normal şərait yaradılmırdı. Köhnə tədris üsulu ana dili təliminə ağır zərbə vururdu. Ü.Hacıbəyli buna köhnə mollaxanaların səbəb olduğunu düşünür, ona görə, “Hankı ata öz övladını üsuli-qədim məktəbinə qoyduqda o məktəbdə oğlunun nə dildə oxuduğuna əhəmiyyət veribdir? – deyər sual edir və özü də həmin suala “heç biri” – deyər cavab verir və fikrini davam etdirir: “Atalarımız ancaq bununla təsəlliylən olubdurlar ki, o məktəblərdə müsəlmanca oxunur. Və müsəlmanlıqdan ibarət guya ərəb və fars dilləri imiş, çünki həmin məktəblərdə bu dillərdən başqa özgə bir dil oxunmur. Odur ki bu cür məktəblərdən çıxmış uşaqlar türkcə bilməzlər, farsca danışmaq bacarmazlar, ərəbcə ancaq qıraət oxumaq bilirlər” [4, s. 125].

Tədrisi ana dilində olan məktəblər şəbəkəsi XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başladı. Bununla əlaqədar böyük maarifçimizin qəti qənaəti bundan ibarət idi ki, Azərbaycanda milli məktəblər cəmiyyət və keyfiyyətcə genişləndirilməlidir və o, haqlı olaraq yüksək səslə elan edirdi ki, “Mən milli məktəb ona deyirəm ki, orada bütün elmlər öz ana dilimizdə tədris olunur. Belə məktəbdə ana dili tədrisi ana dili dərsləri ilə məhdudlaşmazdı, bütün fənlərin tədrisi, məktəbin bütün tədris fəaliyyəti eyni zamanda ana dilinin öyrənilməsi işinə xidmət edərdi”. Göründüyü kimi, ədib ana dilinin öyrənilməsini xalqın, mədəniyyətin, elmin inkişafı üçün əsas amillərdən hesab edir. Ana dilinin öyrənilməsini isə məktəblə bağlayır və göstərirdi: “Məktəb işdə bizim dilimizin sərəvətini təfkin edən bir mədəndir. Məktəbimiz olmasa, qəzetə də bizə kafi dərəcə dəstrəs olmayıb dilimiz unudular, məhv olar”. Ü.Hacıbəyli elə məktəblər arzulayırdı ki, onlar köhnə sxolastik təlim üsulundan uzaq olsun, ana dilinin tədrisinə geniş meydan versin.

Nəticə. Qüdrətli sənətkar Üzeyir Hacıbəylinin ədəbi-bədii və elmi irsi Azərbaycan tarixinin müəyyən bir dövrünün ensiklopediyasıdır.

Cəmiyyətin ən ağırlı məqamlarından, aktual mövzularından qibtəediləcək cəsarətlə bəhs edən Üzeyir Hacıbəylinin Qarabağı, Zəngəzuru, Naxçıvanı qan içində boğmağa çalışan erməni fitnəkarlıqları haqqında yazdığı, həmvətənlərini sayıq olmağa çağıran məqalələri tarixi sənəd kimi bu gün də üzləşdiyimiz işğal və haqsızlıqların mahiyyətini anlamaq missiyasını daşıyır. Böyük sənətkarın milli məfkurənin formalaşmasında mədəni xidmətləri, təlqinləri 2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsində zəfər qazanmış xalqımızın yumruq kimi bir olmasında, milli duyğuların şahə qalxmasında öz bəhrələrini, meyvələrini vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A., Kazımov Q. Üzeyir Hacıbəylinin dili. Bakı: Şərq-Qərb, 2014, 168 s.
2. Fərəh Əliyeva. Üzeyir Hacıbəyli – şəxsiyyət və cəmiyyət. Bakı: Şərq-Qərb, 2014, 368 s.
3. Hacıbəyli Ü. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə. I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 408 s.
4. Hacıbəyli Ü. Bədii və publisistik əsərlər. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, 578 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ebulfezamanoglu@gmail.com

Abulfaz Quliyev

LANGUAGE ISSUES IN THE WORK OF UZEYIR HAJIBEYLI

Uzeyir Hajibeyli, whose 140th anniversary we are preparing to celebrate, left an indelible mark on the development of Azerbaijani culture. Along with his unique services in the fields of Azerbaijani art and culture, he also did great work in the development of XX century literary language, which was the most complex and difficult period of our literary language. The great artist, a graduate of the Gori Teachers' Seminary, began his career as a teacher at the Bibiheybat village school in Baku in 1905-1907, where he wrote the "Accounting Problems" textbook. His dictionary book named "Turkish-Russian and Russian-Turkish Dictionary of Political, Legal, Economic, and Military Words Used in the Press," published in 1907, can be considered the first translation dictionary written and published in Azerbaijani lexicography by field. Uzeyir Hajibeyli actively participated in the press of that time, and in his journalistic articles and dramas published in these newspapers, he tirelessly fought for the development of our literary language and the preservation of the purity of our language. The article extensively analyzes and researches the language issues in the literary and artistic heritage of the mighty word master.

Keywords: *Uzeyir Hajibeyli, composer, language, lexicon, language teaching, dictionary.*

Абульфаз Гулиев

ВОПРОСЫ ЯЗЫКА В ТВОРЧЕСТВЕ УЗЕЙРА ГАДЖИБЕЙЛИ

Узеир Гаджибейли, 140-летие которого мы готовимся отпраздновать, оставил неизгладимый след в развитии азербайджанской культуры. Наряду с его уникальным вкладом в области азербайджанского искусства и культуры, он также проделал большую работу по развитию литературного языка XX века – самого сложного и трудного периода нашего лите-

ратурного языка. Выпускник Горийской учительской семинарии, великий художник в 1905-1907 годах работал учителем в Биби-Эйбатской сельской школе города Баку, где написал учебник «Арифметические вопросы». Его словарь «Турецко-русский и русско-турецкий словарь политических, юридических, экономических и военных терминов, используемых в прессе», изданный в 1907 году, можно считать первым переводным словарем в Азербайджанской лексикографии. Узеир Гаджибейли активно участвовал в печати того времени, и в своих публицистических статьях и драматических произведениях, опубликованных в газетах, он неустанно боролся за развитие нашего литературного языка и сохранение его чистоты. В статье подробно анализируются и исследуются языковые проблемы в литературном и художественном наследии выдающегося мастера слова.

Ключевые слова: *Узеир Гаджибейли, композитор, язык, лексика, преподавание языка, словарь.*

Daxilolma tarixi: İlk variant 28.07.2025

Son variant 17.09.2025